

Habet ferreos arpagones q̄s
 lupos uocant et falces ferreas
 cōfiras longissimis cōtis. Itē
 ad fossatum opa faciēda bide
 res ligones palas rastra alue
 os cophinos q̄z quibus terra
 portatur habet q̄z dolabras secu
 res ascias fetas quibus mate
 ria ac pali dedolantur atq̄ secū
 tue habet p̄terea artifices cum
 cibus ferramētis qui ad opug
 nandum hostium ciuitates tel
 tudines musculos arietes vine
 as ut appellāt turres etiam de
 ambulatorias faciunt verū ne
 singula enumerādo plura dicat
 vniūsa que in vno q̄z belli ḡne
 necessaria esse credunt secū le
 gio debet portare ut in quouis
 loco fixerit castra armatura fa
 ciat ciuitatē. **Expliciūt liber sc̄s**
Capitula libri tercii Cuius
 modi debeat esse exercitū

Quēadmodū gubernetur ep̄ci
 tus. Quanta cura seruanda atq̄
 prouidenda pabula vel frumē
 ta sunt. Quēadmodum o
 porteat prouidere ne sedicionem
 milites faciāt. Signoz mili
 tarium quāta sint ḡna. Quā
 ta sit seruāda cautela cum vici
 nis hostibus mouetur ep̄citus

Quēadmodū flumina q̄ ma
 iora sunt trāscant. Quēad
 modum castra debeant ordinari

Que et quanta consideranda
 sūt ut intelligatur vtrum super
 uentibus insidijs ac publico

debeat in arce confligi. Quid
 oporteat fieri si quis disuetum
 a pugna exercitum habeat vel
 tironem. Que ipso die pro
 curanda sint cū publica commit
 titur pugna. Inuestigandum
 quid sentiāt milites pugnatu
 ri. Quēadmodum debeat aci
 es ordinari ut in conflictu red
 datur inuicta. Quēadmodū
 loc⁹ idoneus eligat ad pugnā
 Ratio podis mi q̄ntū spaciū in
 acie inter singulos homines i
 longum vel inter singulos ordi
 nes i lato debeat custodiri. De
 equitibz ordinandis. De sub
 sidijs que post aciem collocant
 In quo loco primus dux stare
 debeat. In quo sc̄s. In quo ē
 ci⁹. Quibz remedijs v̄tuti vel do
 lis hostiū resistat i acie. Quot
 generibz publica pugna com
 mittatur et quomodo etiam q̄
 infirmior numero et viribus ē
 valeat obtinere. Quo genere
 in itineribus sepe confligant
 Viam abcedendi hostibus dā
 di ut deleanē facili⁹ facientes
 Quēadmodum ab hostibz re
 cedat si consilium pugne disp̄li
 ceat. De camelis et cathafra
 ctis equitibus. Quomodo qua
 drigis falcatis v̄l elephantibz pos
 sit resisti. Quid fieri debeat si
 vel pars vel totus fuerit exer
 citus. **Expliciunt capitula**
libri tercii **Sequitur pro**
logus eiusdem

Incipit plogus libri tercij

Athenienses & lacedæmones ante mache-
dones rerum potitos
prisci loquuntur an-
nales. verum apud athenien-
ses non solum rei bellice sed etia-
am diuersarum artium viguit
industria. Lacedæmonijs autē
precipue fuit cura bellorum. pri-
mi enim experientia pugnarū
de edentibus colligentes artem
preliorum scripsisse ferman-
tur vsq; eo vt rem militarem que
sola virtute vel certe felicitate
creditur contineri ad discipli-
nam periclie q; studia reuocaret
ac magistros armorum quos
tacetos appellauerunt iuuentu-
tem suam vsu varietatem q;
pugnandi preceperint & doceri.
O viros summa ammiracione
laudandos qui eam artem pre-
cipue addiscere voluerunt. sine
qua alie artes esse non possunt
horum sequentes instituta ro-
mani marci operis precepta et
vsu tenuerunt et litteris probi-
derunt que per diuersos aucto-
res libros q; dispersa impari-
tor inuicte mebiocritatem me-
am abbreviare iussisti ne vel
fastidium nasceretur ex pluri-
mis ne vel plenitudo fidei deef-
set in paruis. Quantum autem
in prelijs lacedæmoniorū disci-
plina profuerit vt ommittam
cetera ex autippi declamatur et

pēmplo qui attilium tegulum
romanū q; exercitiū sepe victo-
re cū cartaginēsi non virtute
s; arte solus ferret auxiliū pro-
statis exercitijs cepit ac domu-
it vno q; congressu triūphās bel-
lū omne confiat nec minus ha-
nibal petiturus ytaliam lacedæ-
mo nū doctore quehuit armo-
rum cuius monitis tot consules
tantas q; legiones inferioris nu-
mero ac viribus iterumit. **I**gitur
qui desiderat pacem iparet
bellū qui victoriā cupit milites
imbuat diligēter q; scdos optat
euent? dimicet arte non ca-
su audet p̄uare nemo audet
offendere quē intelligit supior
dem esse si pugnet.

Cuiusmodi debeat esse exerci-
tius

Capitulū I

Primus liber tyronū
delectum exercitum q;
deprompfit sequens le-
gionis institutione disciplinā
q; edocuit militarem hinc terci-
us classicum sonat. **I**deo enim
illa premissa sunt vt ista in q̄b9
picia certaminum et victorie su-
ma consistit discipline ordine
custodito et intelligenter celeri-
us et amplius adiuuaret. **E**x-
citus dicitur tam legionum quā
auxiliatorum nec non etiā eq̄-
tum ad gerendum bellum mul-
titudine collecta hic modus a ma-
gistris quē armorum nam cū
p̄fetsijs et dach et metudatis

ceterumque regum qui innumera-
biles armauerunt ipsos exempla
colliguntur eundem apparet mi-
nimum copiosos exercitus magis
propter multitudinem quam hostium
virtute depressos nam pluvibus
camibus subiaceret amplius multitu-
do In itineribus pro mole sua
semper est tardior. In longiori
enim agmine etiam a paucis super-
ventum assolet pati. In locis
autem aspis vel fluminibus transie-
dis propter impedimentorum motas
sepe decipitur. Preterea inge-
nti labore numerosis animalibus e-
quisque pabula colliguntur rei
que frumentarie difficultas que
in omni expeditione vitanda est
ritio maiores fatigat exercitus
nam quantolibet studio prepa-
tur annona tanto maturius de-
ficit quanto pluribus erogatur
aqua vero ipsa nimie multitu-
dini aliquando vix sufficit quod si cau-
as verterit tergum necesse est
multos cadere de multis et illos
qui effugerint ut semel terribiles
postea formidare conflictum.

Veteres autem qui remedia diffi-
cultatum expiementis didicerunt
non tam numerosos quam erubitos
exercitus habere voluerunt Ita
que in leuioribus bellis vnam legi-
onem mixtis auxilijs hoc est
decem milia peditum et duo mi-
lia equitum crediderunt posse
sufficere quam manu pretores
velut minores duces ad expedi-

tionem sepe ducebant quod si ma-
gne copie hostium ducerent con-
sularis potestas cum primis peditum
quatuor milibus equitum tanquam co-
mes maior mittebatur. Quod si mul-
tudo infinita ex gentibus ferocissi-
mis rebellasset tunc nimia necita-
te cogente duo duces et duo mit-
tebantur exercitus cum huiusmodi
precepto ut provideant ne quid
detrimenti res publica capiat con-
sules ambo altera demum cum di-
uersis legionibus contra diuersos
hostes a populo romano am-
plius purgaretur. Ideo
sufficiebant militum copie qui
utilius iudicabant non tam gra-
ues exercitus habere quamplures
Illa tamen ratio est seruata ne
vnum amplius multitudo sociali-
um auxiliorum esset in castris ciui-
um romanorum

Quemadmodum gubernetur exer-
citus Capitulum II

Nunc quod vel maxime pro-
uidendum est quemad-
modum sanitas custodia
tue exercitus admonebo hoc est
locis aquis tempore medicina ex-
ercitio Locis ne in pestilenti re-
gione iuxta morbosas paludes
nec aridis et sine opacitate ar-
borum campis aut collibus ne sine
tentorijs estate milites commore-
ntur ne egressu tardius et calore so-
lis et fatigatione itineris contra-
hant morbum sed potius in estate
lucis cepto itinere ad destinata

perueniant ne seu a hyeme iter
per nives ac pruinas noctibus
faciant aut lignorum paciantur
inopia aut minor illis suppetat
vestium copia nec sanitati enim
nec expeditione propeus miles
est qui a frigore compellitur nec pri-
uatiois nec paludis aquis vti
exercitus nam male aque potest
veneno si miles pestilentiam bibendum
generant. **I**am vero hoc
casu egri contumeliales oportu-
nis cibis reficiantur ac medicorum
arte curentur principum tribus
notumque et ipsius comitis qui
maioris sustinet potestatem iu-
gis queritur diligentia male enim
cum hijs agitur quibus necessi-
tas belli imminet et morbi. Sed
res militaris potius plus cotidiana
armorum exercitia ad sanita-
tem milium putauerunt potuisse
quam medicos. Itaque pedites sine
in temissione mbris per muros
sub tecto reliquis diebus in campo
exercere voluerunt. Similiter equi-
tes non solum in plains sed etiam in
abruptis et fossatum biatu diffi-
cillimis semitis seseque et equos as-
sidue exercere iusserunt ut nihil
hijs in necessitate prelij accere-
dere possit incognitum. Ex quo
intelligitur quanto studiosius
armorum arte docendus sit sepe
exercitus cum ei laboris consuetudo
et in castris sanitatem et in
conflictu possit seruare victori-
am. **S**i autem pernaljestiuoque

temore tutius in eisdem locis
milium multitudo consistat ex
cogitatione aquarum et ceteris
miseri ipsius fedicitati viciati hau-
stibus et aere corrupto pernicio-
sissimus nascitur morbus qui
prohiberi non potest aliter nisi
si frequentia mutatione castrorum.
Quanta cura prouidenda
sint et seruanda pabula

Capitulum tertium

Oredo postulat ut de co-
meatu pabuli frumen-
ti que dicatur sepius eni
penuria quam pugna consumit ex-
ercitum et ferro seu ore fames est
denique reliquis casibus potest in
tempore subueniri pabulatio et
annonam in necessitate remedium
non habent nisi ante condant.
In omni igitur expeditione vi-
num constat maximum telum
ut tibi sufficiat victus hostes
frangat inopia. Ante igitur
quam preparetur vel inchoetur de
copijs expensis que solers debet
esse tractatur ut pabula frumen-
tentum cetera que annonarie spe-
cies quas a puincialibus con-
suetudo deposcit maturius exi-
gantur et in oportunis ad re-
gendam ac minutissimis locis
amplius semper modus quam
sufficit aggregetur. **Q**ui si tribu-
ta deficiunt progato auro con-
paranda sunt omnia. Neque enim
diuiciarum seculi possessio est nisi
armorum designatione seruatus

frequentem enim necessitas ge-
minatur et obfidio sepe fit lōgi
et q̄ putares cum a dūlarh etia
ip̄i esurientes circūsedere non
desinant quos fame sperant eē
vincendos. Preterea quid q̄b
in p̄cōre vel quacūq; fru gē vi-
noq; hostis iferēs bellū ad vic-
tū suū poterit occupare nō solū
admonitis p̄dicta possessioni-
bus sed etiam q̄ coactis p̄ elec-
tos p̄secutores ad castella p̄do-
nea et armatorū firmata p̄fē-
dīs vel ad firmissimas confere-
dum est ciuitates v̄gēdi q; p̄
iūciales et ante corrupcōnem
seq; et sua membris condant.

Repacio etiam murosū tor-
mentorū q; oīm aī cūfanda
est nam si semel hostes p̄uene-
rūt occupatos metu vniuersa
turbantur et que ex alijs v̄bi-
bus p̄tēda sunt inēclusis iti-
neribus denegātur sed si delis
sors eorum custodia et erogacio
modērata cōsueuerit sufficere p̄
copia maxime si ab inico p̄ci-
retur. Ceterū sēra parsimonia
est tūc suare cū deficit in expe-
dicionibus arduis p̄ capita ma-
gis militum q̄ p̄ bigmitates
ab antiquis p̄bātur annone
ita vt post necessitatē eis dē red-
derent a rē publica hyeme lig-
norum et pabuli estate aquarū
vitanda est difficultas. Fru-
menti vero et aceti vel salis om-
ni nēcitas declināda ē ita vrbes

atq; castella ab hīs militib; q̄
min⁹ p̄mpti iueniūt i acie ar-
mis sagittis fustibalis fundis
etiam i lapis onagris balistis
q; defendant p̄cipue vitetur
ne aduersariorū dolo atq; p̄u-
rijs deapiat p̄ouincialium in-
cauta simplicitas. frequentius
enim commerciorū pacis q; si-
mulatio crudelis q̄ arma noui-
erunt. Quā ratione collā fame
paciānt hostes: dispersi vero
crebris supuentib; facile vinci-
tur.

Quēadmodum
oporteat p̄uideri ne seditionē
militēs faciant Cap IIII

Interdū mouet tumultū
ex diuisis locis collect⁹
excit⁹ et cū pugnare no-
lit iūfci simulat acie non ducit
ad bellum quod hi p̄cipue fa-
ciunt qui i sedib; ociose delici-
as q; vixerūt nam asperitate
insoliti laboris offēsi quem in
ex p̄ditionem necesse i sustine-
re. Preterea metuentes p̄elia
quā armorū ex erada declāt
ad huiusmodi p̄cipitantē auda-
ciam Cui v̄lneri mltiplex me-
dicina consueuit apponi cū ad
huc separati sunt et in sedibus
sunt tribunorū vel vicariorū n̄
non etiam principorū in omnē
disciplinam artissimam seueri-
tate teneant nichil q; aliud n̄
deuotionem modērationem cu-
stodiant Campi cūfionē vti
ip̄i appellāt inspectionē armorū

cotidie faciant nullis comitati-
 bus vacent. ad nomen ad signa
 obseruare non desinant ad sa-
 gittas iaciendas ad missilia
 dirigenda ad iaciendos lapis-
 des vel funba manu ad armatu-
 re gestum ad vectas pro simili-
 tudine gladiorum punctum cesum
 q; feriendo multo die vsq; ad
 suorem sunt frequentissime de-
 tinendi. Cursu etiam et saltu ad
 transmittendas fossas nichilominus
 imbuedi seu mare seu
 fluminis vicinus est sedibus es-
 tivo tpe ad natandum cogendi
 sunt. Omnes preterea silua cede-
 re itor per dumos et abrupta fa-
 cere materia de dolare apice fos-
 sam occupare aliquem locum et
 ne a contubernaliis deturbantur
 in scutis inuicem obuiantibus
 inniti ita exercitati et eruditi
 in sedibus milites siue legiones
 et siue auxilia vres siue eques
 fuerint cum ad expeditionem ex-
 diuersis veniunt numeris emu-
 latione virtutis plium magis
 habeant optare quam otium nemo
 cogitat de tumultu qui fiducia
 de arte vel viribus gerit. Dup
 autem debet esse attentus ut in
 omnibus legionibus siue auxi-
 liis vel repaciobus a tribunis
 vicariis principis q; si qui tur-
 bulentia vel sedicio sunt milites
 non per inuidiam suggerenti-
 um sed procerum veritate cognos-
 cat eos q; prudentiori consilio

legatos a castris ad agen-
 dum aliquid pro ipsis prope
 videatur optabile aut ad cas-
 tella vrbes q; deputent munie-
 bas vel seruandas tanta subti-
 litate ut cum abiiciuntur videan-
 tur electi numquam enim ad cotu-
 macia multitudo prorumpitur
 sed incitatur a paucis qui via
 otium scelerumq; impunitatem
 sperant peccare cum pluri mis-
 erunt. Si ferri medicinam necessi-
 tas extrema persuasit meli-
 us est more maiorum auctores
 criminum vindicare ut ad omnes
 metus ad paucos pena pueniat
 laudabiliores tamen duces sunt
 quorum exercitum ad modestiam
 labor et vsus instituit quam illi quo-
 rum milites ad obediencia suppli-
 ciorum formido compellit.

Signorum militarium quanta sunt genera Ca^m 1 V

Quia quidam sunt dicenda
 atque obseruanda pugna-
 tibus. Si quidem nulla
 sit negligencia remia ut de salu-
 te certat sed inter reliqua nichil
 magis ad victoriam proficit quam
 monitis obtemperare signorum cum vo-
 ce sola iter pliorum tumultus regi-
 multitudo non possit et cum pro
 necessitate eorum plura ex tempo-
 re iubenda et facienda sint an-
 tiquis omnium gentium usus
 inuenit quomodo solus duplex vel
 le iudicasset per signa totum
 agnosceret et sequebat exercitus

Tria igitur genera constat esse
signorum vocalia semivocalia & mu-
ta quorum vocalia et semivocalia p-
cipiuntur auribus muta vero re-
feruntur ab oculis. **V**ocalia
dicuntur que voce humana p-
nuntiatur sicut in vigilijs vel in
prelio pro signo dicitur ut puta
victoria palma virtus deus no-
biscum triumphus impatoris et a-
lia quecumque voluerit dare is qui
in exercitu habet maximam po-
testatem sciendum tamen est ista
vocalia debere cotidie variari ne
ex usu signum hostis agnoscat &
explorantes inter nostros ve-
sentur impune. Semivocalia
sunt que per tubam aut cornua
aut bucinam dantur. Tuba que
directa est appellatur bucina que
in semet ipso circulo flectitur. **C**oe-
nu quod ex utrisque agrestibus ar-
gento nequum tempore aere spiritum
que canentis flatus emittit au-
ditum nam in dubitatis per hoc
signis agnoscit exercitus utrum
stare vel progredi an certe re-
gredi oporteat utrum longe pro-
sequi fugientes an receptum cauere.
Muta signa sunt aquile dra-
cones vexilla flamule tuse pris-
me quocumque enim hec ferri dixe-
rit doctor necesse est signum suum
comitantes milites peragant. Sunt
et alia multa signa que duplex belli et quod
ad idumetis et in armis ut cog-
noscat hostis precipit custodiri.
Preterea manu aliquid vel fla-

gello more barbarico vel certe
mota veste qua utitur significat
que omnia in sedibus in itineribus
in omni exercitatione castrorum v-
niuersi milites et sequi et intelli-
gere assuescant. Continuus enim
usus necessarius videtur in pace
eius rei que in prelii confusione
seruanda sit. **I**tem mutum et co-
mune signum est quo perficiunt
turba exercitatus pulvis ad
similitudinem nubium surgit ho-
stis vel hostium propter aduentum fili-
ter si diuise sint copie per noctem
flammis per diem fumo significat
socijs quod aliter non potest nu-
ciari aliquantis in castellorum aut
urbium turribus appedunt trabes
quibus aliquando erectis aliqui
depositis indicant quod geruntur.
Quanta sit seruanda cautela
quando vicinis hostibus moue-
tur exercitus Capi VI
Qui rem militarem stu-
diosius didicerunt plura
asserunt in itineribus
quod in acie pericula solere contin-
gere nam in conflictu sunt omnes
armati et quominus hostem vi-
dent et ad pugnandum veniunt
animo preparati. In itinere mi-
nus armatus minus intentus
est miles et superuentus impetus
et fraud subesse repente turbat.
Ideo omni cura omni diligencia
prouidere duplex debet ne perficiens
paciatur marisum vel facile ac
sine dampno deponat illatum

Primum itineraria om̃i r̃egionū in quibus bellū geritur plenissime debet habere perscripta ita vt locorū int̃ualla non solū passuum num̃ero s̃ etiam viarū qualitates p̃discat comp̃edia diuertacula mōtes flumina ad fidem descripta cōsideret vsq; eo vt soleriores duces itiñerum prouinciarum in quibus necessitas gerebat̃ non t̃m̃ an notata s̃ etiam picta habuisse firment̃ vt non solum consilio mentis verū in aspectu oculorū viam profecturus eligeret ac hoc a prud̃iorib; et honorat̃is ac locorū gnatis separatim vniuersa p̃q̃ere debet et veritate p̃quirere de plurib; pretereā sub p̃cilio eligēdo viarū duces idoneos scieñs q; p̃cip̃ eos q; custodie mancipare addita p̃na ostētiōe vel p̃m̃i. Erūt autē vtil̃es cū intelligent sibi copiam sup̃esse ac fidie p̃m̃i et p̃h̃dee p̃ata sup̃plicia. **P**ro iud̃um quoq; vt sapiētes exercit̃i q; q̃antur ne duorū aut triū error̃ disc̃im̃e pareat vniuersis. **I**nterdū enī impita rusticitas plura p̃mittet et credet se scire q̃ nescit. **S**ed cautele caput est vt q̃ loca vel quib; itiñerib; sit p̃fectur̃ exercit̃i ignoret̃. **T**utissimū nāq; ī exp̃ditionib; faciēda nesciri. **S**ed ob hoc veteres minotauri signū habuerūt in legioib; vt

quēadmodū ille minotaur̃ et secretissimo laboriñto abditis phibetur ita ducis cōsiliū semper esset oculū. **S**ecurum iter agitur quod agendy hostes minime suspiciāt. **V**erū q; exp̃latores alt̃isec̃ missi p̃fectiōnē su p̃iciōib; vel ocul̃ dephendūt et interdū t̃nsiuge p̃ditores q; nō deūt quēadmodū occurr̃ ingruētib; debeat int̃metur. **D**ux cū agmine exercit̃i profecturus fidelissimos argutissimos q; cū equis p̃batissimos mittat q̃ loca p̃ que interfaciēdū est in p̃gressu et in tergo de p̃tia leua q; plustr̃et ne aliquis aduersarij moliat̃ insidias. **T**u cū op̃atur exp̃latores noctib; q̃ dieb; nā quodāmodo ip̃e sui p̃ditor inueniē. **A**ui sp̃culator fuerit deprehensus. **P**rimi ego eq̃tes iter arripiāt idē p̃dit̃es impedim̃eta sagittar̃i coloēs vehicula q; in medio collocēt ita vt exp̃dita p̃sequū p̃ditūq; sub sequāt nā ābulātes interdū q̃dā a fronte s̃ frequēci a tergo sup̃uētus īferatur. **A** latecibus quoq; p̃amatorum māu impedita claudenda sunt nam insidiatores in alio loco impulsant t̃asus̃ sus frequēter in curia. **I**llud tamen precipue seruandum est vt ea pars ad quam hostis venturus creditur oppositis leuissimis equib; et leuā amatum

ne non ead
ris munia
oculundū
debet esse
repentinus
noceat an
litas vt p
in mamb
tate subit
non solē
tiqui dilig
ne a colon
neratis v
sagittar
nantes
bisph
amplius
suos ho
ad exen
menta
ordinant
q; ex ip
liatias
tos vsu
plus q
puerisq
la babar
gna debe
gere S
p̃dimer
diuidun
in p̃relic
locorū v
fionis r
p̃is p̃ar
solēt imp
ro in loc
quis su

19
nec non etiā peditibus sagitta
eius muniatur. **Q**ui si vndiq;
atq; funduntur vndiq; parata
debent esse subsidia. **N**e vero
repentinus tumultus amplius
noceat ante comouendi sunt mi
lites vt pati sint aio vt arma
in manibus habeant in necessi
tate subitaq; concertent pulsa
non solēte esse formidini. **A**n
tiqui diligentissimi p̄cauebāt
ne a colonibus interdum vul
neratis interdum timētib; et
sagittarijs clamore pa pug
nantes milites turbaretur ne
bis p̄h longius aut conglobati
amplius q̄ expedit impedirent
suos hostibusq; prodesset ideo
ad exemplum militum impedi
menta sub quibusdam signis
ordinanda duxerunt. **D**em
q; ex ipsis callonibus quos ga
liatias vocant ydoneos ac pri
tos vsu legebat quos non am
plius q̄ ducentis sagittarijs
puerisq; prefigeret his q; veril
la dabant vt scirent ad que si
gna deberent impedimenta colli
gere. **S**ed ppugnatores ab im
pedimentis lapamento aliquo
diuidunt ne constispati ledāt
in prelio. **A**mbulāte exercitu ut
locorū varietas inuenit ita defē
sionis ratio variat nam i cam
pis patentibus equites magis
solēt impugre q̄ pedites ac ve
ro in locis siluestribus vel mō
tiosis siue palustrib; pedestres

magis formidande sunt copie
illud enim vitandū ne per ne
glienciam alijs festinantibus
alijs tardius incedentib; inter
tumpatur acies aut certe atte
nuetur. **C**ontinue enim hostes
interpolata inuadunt. **P**repo
nendi ergo sūt exercitatissimi
campi ductores vicarij et tribu
ni qui alacriores retardent et
pigrius incedētes accelerare cō
pellant nam qui multū precesse
rint superuento facto non tam
redire q̄ effugere cupiunt. q̄ ve
ro extremi sūt deserti a suis vi
hostiū et p̄a desperatione supe
rantur. **S**ciendū q̄ etiam ad
uersarij in his locis que sibi o
portuna intelligunt subseffas
ocultius collocant vel aperto
 Marte impetū faciunt sed ne se
creta noceant ducis prestat in
dustria q̄ oia pri⁹ cōueit explo
rare dephēsa vero subseffa si qui
conueniantur vtiliter plus pi
culi sustinet q̄ parabat inferre.
Apta autē si vis pparetur i mō
tibus alciōra loca pmissis sunt
subsidijs occupanda vt hostis
cum aduenerit repiatur i ferioz
nec audeat obuiare cū tā a frō
te q̄ sup caput suum cernat ac
matos. **Q**uā si anguste sunt vie
si tamē tute meli⁹ est p̄candere
cum securibus et dolatorijs mi
lites et cum laborib; vias apire
q̄ iēptū itinere piculū sustinere.
Preterea nosce debem⁹ hostiū

consuetudine utrum deinde an
incipiente die aut hora reficiē
di lassis supuenire cōsueuerūt
et id vitare qđ illos futuros
putam? ex more. **I**a vero utrū
peditibz an equitibz utrum cō
tarijs an sagittarijs amplius
valeāt utrū numero hominū
an armorū munitione pcellāt
scire nos conuenit et ordinare
qđ nobis vtile illis doceat ad
uersū tractare quoq; per diem
an p noctē iter expediat melio
ari quā tā locorū intervalla sint
ab que cupim? appere. ne esta
te aque penuria obfit euntibz
ne hyeme difficiles ā mūie oc
curiat paludes maiores q; tor
tētes et impedito itinere circū
ueniat exercitus prius qđ ad
destinata pueniat nostra com
moditas ē sapiētē ista vitare
Ita si aduersariorū īpicia vel
simulacō occasione nob dēde
rit nō oportet omitti h explor
are sollicitē pbitōis et trans
fugas iuitare ut qđ hostis ī pñ
ti moliat ut in futurū possi? ag
noscere patis q; equibz ac leuī
armatura ambulantes eosdem
vel pabula victum q; querē
tes in pūso terrore decipe

Quēadmodū maiora flumina
transseantur **Ca^m VII**

In transitu flumīnū grā
dis molestia negligē
tibus frequenter euenit
vel emergit. nā si aliqua violen

tia fuerit et alijs lacio impē
dimēta pueros et ipsos inter
dū ignauiores solet mergere
bellatores. **E**xplorato ergo va
do due acies eqū electis ami
malibz ordināt mēuallis cōpē
tētibz separe ut p mediū pedi
tes et impedimēta tñseāt nam
acies supior aquarū impetū
frāgit. **I**nferior q; rapī mēsi q;
fuerint colligit atq; tñsponit
ac cū alioz fluctus nec eqtem
nec pedite patiatur si p plana
decuriat multifariā spargit fol
fis diuūsis q; facile tñsūt. **N**a
uigari vero amnes hastis fix
is ac suppositis tabulatis pūij
fiūt vel certe tumultuatio opē
colligatis maibz cupis additis
q; trabibz tñstū pñent. **E**xpe
diti vero eqtes fascēs de cānis
aridis vel vliu facere cōsueue
rūt sup quos loricas et arma
ne vidēt imponūt ipi q; et equi
tatado tñseūt colligatos secū
fascēs ptabūt socijs h cōmodi
us reperitū est ut mox nōpules
hoc est paulo latioēs scapulas
ex singulis trabibz excauatas
pro genere ligni et subtilitate
leuissia carpentatis secū pñet
exēcit? tabulatis piter et cla
uis ferreis īparatis ita absque
mora cōstruat? pñs et funibz
q; pñtē a hñdi sūt iūct? lapi
dei arc? soliditate prestat in tē
pore festinatur aduersarij ad
transitū fluminū infidias

20
vel superuentus facere consue-
runt ob quā necessitatē in vtra-
q; ripa collocant armata preh-
dia ne alueo circueunte diuisi
opprimantur ab hostibus. Cau-
tius tamē sudes ex vtraq; pte
prefigere ac sine detrimento si
qua vis illata fuerit sustinere.

¶ Si pns nō tm ab trāitu s
etiam rearsum et comneatum
necessarius fuerit tūc intro q;
capite percussus lacōrib; fossis
aggerē q; constructo defensores
milites accipere a qbo tam diu
teneat qd diu locorū necessitas
postulat.

¶ Quomodo
castra debeant ordinari

Capitulum VIII

Consequenter videt it-
neris obseruatione de-
scripta ab castrorū i q
bus manendū est vnde ratio
nem non enim ad statuariū vel
mansione ciuitas munita semp
occurrit et incautū est plerū q;
discriminis exercitū passim si
ne aliqua munitione confidere
cū militibus ad capiendū dbū
occupatis ad mūmina faciēda
disperhis facile nequant insidie
Postremo noctis obscuritas
necessitas somni pascētū eq;
disphio occasione supuenietib;
prestat. In metādis castris nō
sufficit locū bonū eligere nisi ta-
lis sit vt alter eo non valeat
melior inueniri et nec inutiliter
p̄termissus a nobis et ab adū

larijs occupatus apportz mō
modum. Cauendū autem ne
p̄ estatem morboſa in proximo
aut salubris aqua sit longius
hymeq; pabulatio deſit aut
ignū ne subitis tēpestatib; cā
pus i quō manēdum est soleat
mūdari ne sit in abruptis ne
deuijs et circūſedentibus adū
sarijs difficilis preſtetur egreſ-
sus ne exſupioibus locis miſſa
ab hostibus in eum pueniant
quibus caute studioſeq; prou-
his p̄o necessitate loci quadra-
ba vel rotunda vel trigona vel
oblōga castra cōstrues nec vti-
litati p̄iudicat forma tñ pul-
chriora cōduntur qbus lōgitu-
dinis spaciū tercia pars lati-
tudini addit. Ita nāq; ab agri-
menſoribus p̄diſſimū menſu-
le colligi oportet vt ad quātita-
tem concludatur exercitus nā
p̄pugnatores angustiam cōsti-
pant et vltm q̄ conuenit lacio-
ra diſſundunt. Tres at modos
diſſimūt foſſe primum in vni⁹
noctis trāitu et itineris occupa-
tionem leuiorē cum ſublata cel-
pites ordinantur et aggerē fa-
ciunt ſupra quem valli hoc est
sudes vel cribuli lignei dirigun-
tur. Cespis autē circūdatū fer-
tamentis quā herbarū tabidib;
continet terram fit altus ſemis
ſem in latus p̄dē longus p̄dē
ſemis. ¶ Si tertia ſolutio fuerit
vt ad ſiſtitudinem lateris terra

cespes non posset abscidi tunc
opere tumultuario terra perarari
atque lata pedes quique alta tres
cui intrinsecus agger excrescit
ut sine metu sedare? requiescat
exercitus. **S**catina autem ca
stra estate vel hyeme hostem vi
cino maiore cura ac labore fieri
antur: **N**am singule centurie
diuisitibus campi doctoribus
accipiunt pedaturas et scutis vel
etiam sarcinis suis in orbem
dispositis circa propria singu
la fossam aperiunt lata autem
nouem aut undecim pedibus
aut tredecim vel maiore vis ad
uersariorum metuitur pedibus
aut decem et septem impatiem
enim numerum obseruari mo
tis est cum sepibus ductis et i
ter positis stipitibus iamis quod
arborum ne terra etiam facile de
labatur agger erigitur et super
comitibus preparat tribunis
quem ad similitudinem muri et
pugne et propugnacula compo
nuntur. **O**pus centurionis de
cem pedes metiuntur ne minus
foderit aut erauerit aut cuius
ignacula et tribuni circumueni
unt nec ante discedunt quam
fuerint vniuersa perfecta. ne
tamen aliquis superuentus la
borantibus fiat omnes equites
et pars peditum quod non privilegi
o dignitatis ante fossam in pro
cinctu armatura consistit et in
gredientes repellit mimicos **P**ri

ma ergo singula locis suis inter
castra ponuntur quia nichil est
venerabilius eorum maiestate
imilitibus duci pretorum eius quod
tabernacula preparantur quibus
per contubernales deputatos mi
nima aqua ligna et pabula mis
trantur tunc per gradu legionibus
et auxiliis equitibus et pediti
bus loca in quibus papilionem
sedant deputant in castris ac si sin
gulis centurie quaterni equites et
quaterni pedites exubitu noc
tibus faciunt. **E**t impossibile
videbatur in speculis vigilantes
singulos permanere ideo in quod
tuor partes ad dephidia sunt di
uise ut non amplius quam tribus
horis nocturnis necesse sit vi
gilare. **T**ubicine omnes vigi
lie committuntur et finitis ho
ris a cornicine reuocantur ydo
neos tantum tribuni et pbatil
simos eligant qui circumeant
vigiliis et renunciant si aliquod
emergerit culpa quos circito
res appellabant nunc milicie
factus est gradus et circitores
vocantur. **S**ciendum tamen est
equites etiam vallum excubias
nocturnas facere debere per diem
autem castris positos alij in meri
die alij post meridiem propter
fatigationem hominum que
angarias faciunt. **I**tem. preci
pue ducem conuenit ducem be
ne providere siue in castris siue
in ciuitate consistat et circa

21
*
ut animalium pascua subiectio
frumenti ceterarumque specierum a
quodam lignatio pabulatio secum
ab hostium reddat iursu. Quod
aliter non potest euenire nisi per
loca idonea qua nostrorum am
bulat commeat? presidua sup
ponant siue ciuitates sint siue
castella murata. Quod si non reperi
tur antiqua municio oportum
locis circundata maioribus fos
sis tumultuaria castella firmant
nam a castris diminutio voca
bulo sunt nuncupata castella
intra que in angariis aliquanti
pedites equitesque de gentes tu
tum iter comitantibus prestent.
Difficile enim hostis ad ea lo
ca audet accedere in quibus a fro
te et a tergo nouit aduersarios
comorari. Que et quantam con
sideranda sunt ut intelligatur
vtrum superuentibus et

Capitulum IX

Quisque hos artis bellice
commentarios ex pro
batissimis auctoribus
breuiatos legere dignabitur quod
prima ratione prelii depugnan
di quod aspicit audire precepta. Sed
conflictus publicus duarum aut
 trium horarum certamen definit
postquam partes eius que superata
 fuerit spes omnis intercidat.
Item omnia ante cogitanda ante
temptanda ante facienda quod ad
ultimum veniat abruptum homini
um duces non aperto plio in quo

est commune periculum sed ex oculis
to semper acceptent ut integris
suis quantum possint hostes in
terminant certe vel creant in qua
parte que necessaria sunt que ab
modum ab antiquis repta prescribunt.

Præcipua ars et utilitas du
cis est ut adhibitis ex vniuerso
exercitu scientibus belli et sapi
entibus viris de suis et hostium
copiis sepius tractet omnique plu
rimum nocet adulatione summo ta
vtrum maiorem numerum pugnat
rum ipse aut hostes habeat utrum
ipsum vel aduersariorum homines
magis armati sint et muniti quam
magis exercitati qui sint in ne
cessitatibus forciore querendum
est etiam utrumque pedes equites utrum
pedites habeant meliores. Sci
endumque in pedibus vel maxime
consistere robur exercitus et in
ter ipsos equites qui contactis quam
sagittariis antecedit quam plu
res loricas induat quis utilio
res equos adduxerit postremo
loca ipsa in quibus pugnandum
est vtrum inimicis an nobis vis
deantur accomoda nam si equita
tu gaudemus campos debemus
optare si pedite loca eligere an
gusta possis paludibus vel arbo
ribus impedita et aliquociens
motuosa cui magis victus abun
det aut desit nam fames ut di
citur intrinsecus pugnat et vin
cit sepius sine ferro vel maxime
tractantibus est vtrum expediat

necessitate pertrahi aut celerius
dimicari. **I**nterdū enim sperat
aduersarius cito expediri posse
et si delatus fuerit in longum
aut penuria maceratur aut desi-
derio suorum reuocatur ad ppa a
nihil magnū faciens per despe-
rationē abire compellit tunc fra-
cti labore ac tedio plurimi dese-
runt aliquantū pdunt aliqntū
se tradunt. Quia aduersarijs
rebus ratio fides est aut nuda
ri incipit qui copiosus aduene-
rat ad rem pertinet qualiter ipse
aduersarius vel iphus comites
optimares qz sciant nosse utz
temerarij a cauti. audaces an-
timidi scientes artem bellicam
vel ex usu temere pugnantes q
gentes cū alijs fortes et que
ignave sint nra auxilia aui? si
dei quarum sint virium quos
animos illi? copie quos habe-
at nē exercitus que pars sibi
magis victoriā remittat ei?
dem enī cogitatioibz viret? au-
get aut frangit? despectu tū au-
tē crescit audacia p adhortatio-
nē ducis et si nil timere videat
crescit anim? si ex iudicijs aut
occasione aliquid fecerit forti-
ter si hostibz aduersa res cepe-
rint euenire si vel infirmiores
a min? armatos ex iimicis pote-
rit superare. Cauendū enī est ne
dubitātē formidātē qz exercitū
ad publicā pugnā aliqui pdu-
cas. **I**ntest utrum tyrones aut

veteres milites habeas utrum
ante breue temp? expeditioe fu-
rint an p annos aliquos in pa-
ce durauerit nā p titonibz acci-
piendi sunt qui pugnare lōgo
tēpe deficiūt. **S**i cū legiones
auxilia vel equites ex diuersis
euenerit locis dux optim? sep-
atū singulos numeros p tribu-
nos elcōs quorū scit industria
ad omia quā exercere debet ar-
moz et post in vnum collectos
qsi depugnatuos conflictu pu-
blico exercebit ipse sepi? tēpta-
bitqz quid artis possint habere
quid viriū quēadmodū sibi cō-
feciāt utrū ab tubarū monita
ad signorū indicia ad precepta
vel nutū suum diligēt obtepe-
rēt. **S**i erāt in aliquo exerceat
atqz doceat qd diu possint esse
pfecti. si vero in cāpi archione
in sagittādo vel iaculando in or-
dinata acie fuerit erudit. **N**ec
siqz tēme h occasione capta de-
ducendi sunt ad pugnā h an mī-
noribz plijs imbuendi. dux ita
qz vigilās sobri? prudens sag-
de ciuili cā iudicatur? adhibito cō-
silio de suis et aduersarijs co-
pijs iudicet et si multis rebz su-
pior iuenit optimū non differat
mire cōflictū. **S**i vero intelligit
aduēsariū fortiorē certamē pu-
blicū vitet. **N**ā pauciores nu-
mē et iferiores viribz superet?
et insidias facientes sub bonis
ducibz exportauerit sepe victoriā

22
x
Quid oporteat fieri si quis
dissuetus a pugna exercitū habe
at Ca^m R

Imes artes oiaq; opera
vlu et et iugi exercita
tione proficiunt. Qz

si in paruis verum est qnto ma
gis debet in maximis custodiri

Quis em dubitat artem belli
tam per quam libertas retinet
et dignitas appagat proiandie
conseruatur impium hanc quo
dam relictis doctrinis omibus
laudemoni et post consilere ro
mam hanc solam hodie q; bar
bari putant esse seruanda cete
ra autē in hac arte consistere o
nia autē p hanc assequi posse
se confidunt hec dimicatoribus
est necessaria p qua vita retine
ant et victoriam cosequantur

Dup ergo cui tante artis potes
tates et insignia tribuuntur au
ius fidei atq; virtute possessore
fortune tutela rebiu salus mi
litum reipublice reddit gloria
non tm pro vniuerso exercitu
sed etiam pro singulis cotuber
nalibus debet esse sollicitus Si
quid em ipsis eueniat in bello et
ipsum culpa et publica videtur
iniuria Ergo si tyronē vel diu
armis cosuetum exercitū ducit
singulatu legionum siue auxi
liorum nec non etiam vexilla
tionum vires animos consuetu
dinem diligenter exploret sciat
etiam si fieri pt noiatim quis

comes quis tribunus quis do
mesticius quis cotubernalis qn
tum possit in bello auctoritate
seueritatem q; maximā sumat
omnes culpas militaris lege vi
dicet nulli erroi credat ignoscere

In diuersis locis i diuersis oc
casionibus omnium experimen
ta excipiet His vt oportet ci
tatis cum disperfi ad preliand
securi oberiant hostes tunc p
batos equites siue pedites cu
tironibus aut inferioribus mittat
et ex occasione suis inimicis et
illis pericia et reliquis crescat
audacia ad transitus fluuioru
ad precipicia montiu ad siluaz
angustias ad paludu aut via
rum difficultates superuentus
nullo sciente disponat atq; ita
iter suum temperet vt cibum ca
pientes aut dormientes a va
cantes certe securos inermes
biscalcios distractis eqs nihil
suspicientes ipse parat inuadat
quatinus in huiusmodi certa
minibus sui fiduciam colligant
nam qui ante longu tempus a
omnino nunq viderunt homi
nes vulnerari vl occidi cum pri
mum aspererint perhorrescunt
et pauore confusi de fuga mag
q de conflictu incipiunt cogita
re Propterea si exierint ad
uersarij logo itinere fatigatos
aggrediant et vltimos vel im
peratos superueniat eos qui lon
ge a suis aut pabuli aut prede

gracia comotant subito occupet
cū delectis. Illa enim an tēpē
da sunt cessant min⁹ noceat si
bñ plurimū pñt. Inter hostes
discoediā sedare causas sapiē
tis est ducis nulla enim q̄uis
minima ratio potest ab aduēsa
rijs p̄deleri nisi p̄rijs si multa
tibi se ip̄a consūpserit nā auile
odiū ad inimicorū p̄niciē p̄ceps
est ad vtilitatē sue defensionis
incautū. Vñ illud est in hoc o
pere p̄dicēdū vt nemo despet
fieri posse que facta sunt dicet
aliquis multi anni sunt quādo
null⁹ fossa agger vallo q; mā
surum credat exercitum respō
debiē si fuisse ista cautela nich
il nocturni aut diurni supuen
tus hostiū nocere potuisset p̄e
se inuitates romanos ductis ca
stra cōstituūt et q; arenosa p̄pe
sunt om̄ia sacros quos manes
portaueāt ex puluerulēta que
effodiē tra implēt eorū q; tumu
lo aggerē faciūt. Omēs bar
bari caris suis in ore cōnexis
ad similitudinē castorū seutas
a supuētib⁹ erigūt noctes vere
mur ne dicere debeat qd a
nobis alij didicerūt hoc ex vsu
libris an seruabat sed om̄i
sa diu nemo q̄hūat q; uigētib⁹
pacis officijs paul̄ aberrat ne
cessitas belli sed ne impossibile
videat rep̄atē disciplinā cui⁹ v
sus incēdit docemur exemplis
Apu veteres ars militaris in

obliuioe; sepius venit q; p̄us a
libris repetita est postea a du
cis auctoritate firmata. Scipio
africanus sub alijs imp̄atori
b⁹ hyspanienses exercit⁹. F̄e
quē ter victos accepit hos dis
cipline regula custodita om̄i op
re fossis q; faciendis ita exerce
uit diligēter vt dicerent fodi
entes luto inquinare debere qui
madē hostiū sanguine noluit
sent deniq; num̄atiōs capta ci
uitate sic cōcrem auit vt null⁹
euaderet. Metellus in affrica
albino imper̄atē subiugatū
accepit exercitū quē ita emē
dauit vterib⁹ institutis vt pos
tea eos a quibus sub iugū mis
si fuerant superarent. Cimbri
scipionis et malei legiones in
ter gallias debellarūt quarum
reliquias dū gajus marius sus
cepisset et erudiuit sciēcia et ar
te pugnādi vt innumerabilem
multitudinem non solum cim
brorū q; etiā centonū et ambro
rum publico Marte deleteret faci
lius autem est ad virtutem no
uos imbuerē q̄ reuocare p̄itos

Que ipsa die p̄curanda sint
qñ publica mittit pugna

Ca^m. vñdecimū

Premissis leuī oib⁹ a t̄ib⁹
belli ad publicū cōflictus
icētū et ad facile diē na
ciōib⁹ ac p̄lis rō disciplie mi
litaris iūtat nā i euentu martis
victorie plenitudo consistat

Hoc ergo tempore tanto magis
duces debent esse solliciti quanto
maior sperat diligentibus glori-
a et maius periculum committat
ignavos in quo momento peri-
cie usus pugnandi doctrina co-
siliū dominat. **V**eteribus secul-
mos fuit paucis cibo cunctos mi-
lites ad certamen educere ut au-
daces sumptus esse redderet
et longiore conflictu non fatiga-
rent media. **P**reterea obser-
uandum est presentibus hosti-
bus siue ex castris siue ex ciui-
tate producas ad preliū ne dum
per angusta portarum particula-
tim procedat exercitus a colle-
ctis et paratis debilitetur inimi-
cis. **I**deo quod providendum est
ut ante omnes milites egredi-
antur portas et aciem constitu-
ant quod hostes adueniant quod si
intra ciuitatem manentibus impa-
tis quod aduenerint aut differat
egressus aut certe dissimuletur
ut cum aduersarii insultare ce-
perint his quos non putant ex-
ituros cum ad predam a redeun-
tum conuerterint animum cum
ordines soluerint tunc illis stu-
pentibus lectissimi quique etum-
pant et conserui aggrediantur ig-
navos. **O**bservat autem ne spaci-
o longo fatigatum militem vel ne-
lapsos post cursu equos ad pu-
blium prelium cogas. **M**ultum virium
labore itineris pugnaturus amittit
ut quid faciet quod aciem eius adue-

tat bos et veteres declinauerunt
vel superiores vel nostra etate cum
romani ducis per impidiam non
cauissent ne quid amplius di-
cam exercitus didicerunt. **I**m-
par enim conditio est lassum cum
quiescente sudatorem cum alacri curre-
te cum eo qui steterit subire con-
flictum. **I**n vestigandi
quid sentiant milites pugaturi

Capitulum XII.

Ipsa die qua pugnaturi
sunt milites quod sentiant
diligenter explora non
fiducia vel formido ex vultu
his incessu moribus cernit ne
confidas satis si tyro prelium ci-
pit. **I**n expertis enim dulcis est pug-
na et noueris te oportere differ-
re si exercitatu bellatores metu-
unt dimicare. **M**oniti tamen et a-
nomie ducis exercitui virtus
accrescit et animus precipue si
futuri certaminis tale accepit
facionem quasi sint facile ad
victoriam puenturi tunc inimi-
corum ignavia vel error ostende-
tus est vel si ante a nobis super-
ati sunt commemorandi dicenda
etiam quibus militum mentes
in odium adulationum ira et in dig-
natione moueantur animis pene omnium
hominum hoc naturaliter euenit ut
trepidant cum ad conflictum hos-
tium conuenerint. **S**ine dubio
autem firmiores sunt quorum men-
tes ipse confundet aspectus hoc
remedio formido lenitur si ante

diuites frequenter exercitū suū
locis tutoribz ordines vñ et ui
dere hostes et agnoscere assues
cāt Interdū audeant aliquibz
ex occasione aut fugiāt aut in
terimāt inimicōz mores adue
sariōz arma recognoscāt nam
que ex vsū sūt nō timē

Quēadmodū bonus locus eli
gatur Ca^m XIII

Bonū dūcē opz cognos
cere ipm locum in quo
dimiciādū est magnam
pte victorie possidere Elabora
ergo vt cōseruetur māu primum
auxiliū capias ex loco quī tāto
p̄tilior iudicat quanto superioz
fuerit occupat In s̄bictōs enī
vehementius tela descēdunt et
maiori impetu obtinētes pars
alcioz pellit Qz aduerso mītur
eliuo duplex subit cū hoste et
loco certamē Sed illa est qz si
de pedibz tuis victoriā speras
cōtra equites hostiū loca aspa
in equalia mōtosa debes elige
re Si vero de equitibz tuis cō
tra aduersarij pedites victoriā
queris sequi debes paulo quī
edictora loca s̄ plana atqz patē
cia ne filius neqz paludis im
dita

Quēadmodū acies
debz ordinari vt i cōflictu rebz
dat iuncta Ca^m XIII

Ordinatur aciem tria
debz añ p̄spicere solem
puluerē et ventū nam
sol ante faciē eripit visū ventus

cōtrariū tua iflectit et dep̄mit
hostiū adiuvat tela puluis a
frōte cōgest⁹ oculos iplet ac
claudit h^o mōto eo quo acies
ordināe etiam impiti vitare so
lēt Sed p̄uident⁹ est in futuro
ne pabulū accedēte die noceat
solis mutata conuersio et ne
qz vnt⁹ aduersus hostiā soli ta
eo pugnāte nascat⁹ Ita ergo cō
stituūt ordines vt hec p⁹ occi
piū nomē sint et si p̄t fieri ad
uersariōz impleāt faciē Acies
bicie exercit⁹ instructus frons
qz aduersus hostem spectat hec
in pugna publica si bñ dispoit
plurimū iuuat si impiti quīs
optimi bellatoēs sint mala or
dinaciōe frāgūt⁹ Instructio
mis lex est vt in p̄mo ordine ex
ercitati et veteres milites collo
cēt quos āna p̄iceps vocāt
In seūdo ordine circūdati rathe
fractis sagittarij et optimi mi
lites cū spiculis et lanceis ordi
nēt quos p̄ hastatos vocāt
singuli autē armati in dircm
ēnos pedes int̄ se occupare con
sueuerūt h^o est in mille passibz
bus d.c.lxxvi pedites ordināe
in locū vt nec acies inēluceat
et spaciū sit arma tractādi In
ter ergo ordinē et ordinē a ter
go in latū sex pedes in latū dis
tare voluerunt vt habuerint
pugnantes spaciū accedendi
a tqz recedendi vehementius
enī cū cursu et saltu tela mittūt

In his duobus ordinibus et etate maturi et usu confidentes et muniti etiam grauioribus armis collocantur. Hi enim adinuicem muri nec cedere nec sequi aliquando cogendi sunt ne ordines turbentur sed venientes aduersarios excipe et stando pugnamque repellere vel fugare. Tercius ordo disponitur de armaturis velocissimis de sagittariis iuuenibus et de bonis ioculatoribus quos antea ferentarios nominabant. Quartus ordo de scutatis constituitur expeditissimis de sagittariis iunioribus de his qui alacriter virtutis vel marciobarbulis quas plumbatas nominant dimittant qui quidem dicebantur leuis armatura sciendum ergo est stantibus duobus primis ordinibus tertium et quartum ordinem ad prouocandum cum missilibus et sagittis primo loco semper exire. Quod si hostes in fuga vetere potuerunt ipsi cum equitibus persequi. Sin vero ab hostibus pulsi fuerint redeunt ad primam et secundam aciem et inter ipsos recipiunt se ad sua loca prima autem et secunda acies cum ab his peltas et ad pelam ut dicunt ventum fuerit totum sustinet bellum. In quarta acie ponebant interdum carbalistas et manubalistas fundibulatores fustibulatores qui fustibalis lapides iaciunt fustis

est longus pedibus quatuor autem per medium ligat funda de corio et utraque manu impulsus prope ad instar onagri dirigit saxa funditores sunt qui subis limo vel setis factis has enim dicunt meliores contorto circa caput brachia dirigunt saxa quibus scuta deerant siue lapidibus manutactis siue missilibus in hoc ordine dimicabant. Sextus ordo post omnes a firmis et scutatis et omni armorum genere munitus bellatoribus tenebatur quos antiqui triarios appellabant hi ut requiescentes et integri alacrius inuaderent hostes post ultimas acies sedere consueuerant.

Si quid enim primis ordinibus actibus de hostium viribus repatio spes tota pendebat.

Ratio pedis mi quantum spatium in acie inter singulos homines in longam vel in latam esse debet.

Ca^m.

XV:

Explanato qualiter debeant acies instrui nunc pedis mi mensuramque ipsius ordinationis exponam. In mille passibus capi una acies debet. lxxvj. suscipiet pedes propterea quod singuli pugnatrices nos occupant pedes. Quod si sex acies in mille passibus campi volueris ordinare nouem milia nongenti nonaginta sex pedes sunt necessarii. Si autem in trinum hunc numerum volueris credere

duo milia passuum comprehendat
si melius est plures acies facere
quam milites expargere. Venos
pedes a tergo intra singulas a
cies in lato diximus? ita patere
debere et ipsi bellatores stantes
singulos optinent pedes. Ideo
quod si sex acies ordinavis et si pe
des in latum et mille in longum de
cent milium hominum tenebit ex
ercitus. Ad hanc rationem si sex
milia sui pro milia pedum fue
rint iuxta mensuram pedum sine a
liqua dubitatione difficultatis
poterunt ordinari nec dum fallit
cum sciat qui locus quos possit
capere armatos. Dicitur si angus
tior locus sit vel multitudo suf
ficiat inde etiam ipse vel amplius ac
ies ordinare magis enim expedit
ut cuncti pugnent quam longius sep
arati nam si minus fuerit acies te
nuata cito ab adversariis facta
impressione premitur et nullum potest esse
remedium quod autem numeri in dex
tro cornu qui sinistro quod in me
dio debeant ordinari vel iuxta digi
tates eorum suavit ex more vel
certe pro qualitate hostium committantur.

De equitibus ordinandis

Capitulum XVI

Constructa acie pedum
equites ponunt in corni
bus ita ut loricati omnes
scutati iuncti sint pedibus. Sa
gittarii autem qui loricas non ha
bent longius euagantur a foecio
ribus nam equitibus pedum prope

ba sunt latera et a velocioribus
atque expeditis hostium cornua
superfundenda atque turbanda. Sci
re autem dum debet contra quos
globos hostium quos equites oportet
poni nam nescio qua occulta
ratione primo pene divina alij con
tra alios melicos dimicant et qui
fortiores viceant ab inferioribus
sepe vincuntur. Quod si equites im
pares fuerint more veteri veloci
simi cum scutis leuibus pedites
ab hostibus ipse exercitatus habet mis
eri cedi sunt quos expeditos veteres
nominebant quo facto quous
fortissimum in hostium equites euen
it tamē aduersus mixtum agmen
pares esse non possunt unum hoc re
medium veteres omnes duces in
venit ut assuescere faceret iudi
ces curretes egre et ite bonos
equites singulos pedites collo
carent cum leuibus scutis gla
diis missilibus. De sub
sidiis quod post aciem collocantur

Capitulum XVII

Ed optima ratio est et
ad victoriam plurimum con
fert et letissimos de pe
ditibus et equitibus cum vici
ariis comitibus tribunis quod vacan
tibus habeat pro acie dum prepa
ratos alios circa cornua alios
circa medium ut sic ubi hostis
vehementer insistit ne ruptae acies
cito puolet et suppleat loca ad
dita quod virtute inimicorum audacia
frangantur hostis primi lacones invenerunt

imitati sunt cartaginei roma
 ni ubiq; seruauerunt hac dispo
 sitione nulla melior inuenit na
 directa ades h' n' solu agere de
 bet et potest ut hostem repellat
 an fendat. Si cuneus sit agen
 dus aut forfex superfluos ha
 bere debet post aciem s' quibus
 de cuneo forficem facias buceda
 sit. **S**ecunda aut ex abundantiis
 bucedi nam si s' loco suo ordina
 tu militem transire corporis
 yniuersa turbabis. Si globus
 hostium separatus aut alam tu
 am aut partem aliquam vergere
 cepit nisi superfluos habeas
 quos contra globum possis ob
 tinere siue pedites siue equites
 de acie tuleris dum aliam vis de
 fendere aliam periculosa? denu
 das. **Q**uod si bellatorum copia tibi
 non abundat melius est tibi
 aciem habere breuiorem dum
 modo in subsidium colloces plu
 rimos de quibus cuneum facias.
 Nam circa medias partes capi
 pi ex pedibus bene armatis de
 bes habere lectissimos ut statim
 acies hostium rumpas contra cor
 nuum de contactis loricatoribus q; eq
 uibus ad hec reseruatis et leui
 armatura pedum alas hostium
 circumuenire conuenit.

**In quo loco primus duplex sta
 re debeat. Capi XVIII**

Dixi quia precipuam susti
 net potestatem inter eq
 ues et pedites in parte

dextera stare consuevit. hic enim
 locus est in quo tota acies gubet
 natur ex quo rectus est liberq;
 proarsus. **I**deo aut inter utros
 q; consistit ut et consilio rege
 re et auctoritate tam eques q;
 pedites ad pugnam possit hor
 tari hic de equibus supnumerariis
 mixtis pedibus expeditis
 aduersariorum sinistram cornu q;
 contra ipsum stat circumuenire de
 bet et a tergo semper urgere. **S**e
 cundus duplex in media acie poni
 tur pedum qui eam sustentet
 et firmet hic fortissimos pedi
 tes et bene armatos de illis sup
 fluis secum habere debet ex qua
 bus aut ipse cuneum faciat et hos
 tium aciem rumpat aut si aduersa
 rei cuneum fecerint ipse forficem fa
 ciat ut cuneo illi possit occurre
 re. **I**n sinistra parte exercitus e
 ius duplex esse debet satis bellico
 sus et prouidus q; sinistra pes
 difficilior est et quali manca in a
 cie consistit h' circa eques se bonos
 supnumerarios et velocissimos
 pedites habere de quibus sinistram
 cornu semper extendat vel emendet
 ne circumueniatur ab hostibus.

Clamor quem barriam vocant pri
 us non debet attolli q; acies utra
 q; se superint. Impitorum enim vel
 ignauorum est uiciferari s' lon
 ge cum hostes magis terreatur
 si cum telorum ictu clamoris hor
 ror accesserit. **S**emper autem
 studere debes ut prius istruas

aciem qz ex arbitrio tuo potes fa-
cere qd tibi vtile iudicas cum
nullus absistit deinde et tuis
auges confidenciam et aduersarijs
fiduciam minuis qz forciores vi-
des qui puocare non dubitant in-
mici autem incipiunt formidare q
viset contra se acies ordinari huic
addit maximu comodum qz cu
instruitur patus qz ordinatur et
trepidum aduersariu paco occupas
pars eni victorie e iunctu tui
bae antiqua dimices Quibus
remedijs victuri vel hosti hosti
resistat Ca XIX

Nam in itineribus iam fati-
gatis in fluminibus trans-
gressione diuisis in palu-
dibus occupatis in iugis moni-
um laborantibus in campis expansis
atqz securis in mansione dormien-
tibus oportunu pliu semp isti-
tur cu alijs negocijs occupant
hostes pus interimant q pparati
se possint Qz si cauti sint ad-
uersarij et insidias nulla fit co-
pia tunc aduersu pntes et scien-
tes videt eam confidenciam pugnare
cu ars bellum non minus i hoc
apto conflictu qua in occultis
fraudibus adiuvat erubitos Ca-
uendu vel maxie ne ab ala cor-
nu qz sinistro qd sepius euemir
aut certe dextro qd licet raro
contigit circueuient tunc multi-
tudo hostiu a vagantibus aut
globos qd si contigerit vnum re-
mediu est vt ala cornu qz reple-

as et retundes quatinus cuius
si tui sociorum terga defendat in
angulo ipsius extremitatis for-
tissimi collocet qz ibi ipse am-
plius fieri consuevit Ite ab
uesti aineu hostiu resistit cer-
tis modis Cune dicitur multi-
tudo peditu q iuncta acie pimum
angustior deinde lacioz pcedit
vt aduersarij ordines rumpat
qz pluribus i vnu locu tela rumpu-
t qua te milites vocant caput
porcinu contra qd ordinaco poit
qua forficet vocat na ex fortis-
simis militibus in similitudine
v littere ordo componit et illum
aineu accepit atqz ex utraqz p-
te concludit quo facto aciem non
potest rumpere Ite ferta dicit q
a strenuis directa an fronte po-
nit hostibus ut turbata acies re-
peret Globus autem dicit q a sua
acie sepatus vago supertu au-
rit sup inimicos contra que alter
populosior vel forcior immitte-
globus Obsidu quoqz ne
sub tepe quo committit pugna
vel ordines commutare aut de so-
cijs suis aliquos numeros ad
alia transfere statim eni nascit tu-
multus atqz imparatis pertur-
bis qz facili hostis iacubir
Quot gnibus pugna publica co-
mittat etia q istos numero

Capitulu XX

Epugnacionu sex sunt genera
p moi cu ista ex utraqz
parte signa confligunt et etia

26
*
vna depugnatio est fronte lo-
ga quadrato exercitu sicut etiam
nunc et apud semper solet plerumque fieri
sed hoc genus depugnationis
piti armorum non optimum iudici-
cant quia cum in plerumque spacio ten-
ditur acies non equalis semper
campus occurrit et si aliquis in
medio vel sinus vel arcuata sit
eo loco acies frequenter irrumpi-
tur. **P**reterea similitudine ad-
uersarius antecedit a lateribus
aut dextra aut sinistra alam cum
cumuenit in quo periculum mag-
num est nisi super numerarios ha-
beas qui praecurrant hostes quia
sustineant hoc genere solus de-
bet colligere qui et plures et for-
tes habuerit bellatores ex utra-
que cornu hostes circumueniat et
quasi in sui finem concludat ex-
ercitus. **S**ecunda depugnatio
est publica que plurimis meli-
or in qua et si paucos strenuos
loco idoneo ordinaueris et simi-
litudine hostium et virtute tur-
beris tamen poteris reportare victo-
riam huius talis est modus. **C**um
iste acies ad congressum venerit
tunc in sinistra alam tuam a dextra
aduersarius longius sepabis
ne vel missilia vel sagitte ad eam
perueniant dextra autem ala tua simi-
liter ale ipsius iungas et tibi primo
inchoa prelium ita ut cum equi-
bus optimis et probatissimis
pedibus sinistram partem illius
ad quam te iuxeris aggrediaris

atque circumuegas detrudendo atque
super currendo ad hostium terga per-
uenias. **Q**ui si semel aduersarios
inde pellere cepis accedentibus
tuis indubitata victoriam conse-
queris et per exercitus tui quam
ab hoste submoueas secura du-
rabit ad similitudinem a lute vel li-
belle fabrilis acies in hoc dimi-
candi genere ponere vel ponitur.
Quod si per aduersarius fecerit
illos quos post aciem super
numerarios diximus debere po-
ni tam eques quam pedes ad sinis-
trum colliges cornu et sic aduer-
sario resistis magnis viribus ne
arte pellaris. **T**ercia depugnatio
est similis scilicet sed in hoc deterius
quia a sinistro cornu tuo cum illius
incipis dextro colligere nam
quasi mancus impetus est eorum a
parte cum difficultate eorum ag-
grediuntur hostes qui in sinistro
dimicant cornu quod apertius ex-
planabo. **S**i quoniam alam sinistra
habueris longe meliorem tunc enim
fortissimos equites pedesque
coniungere et in congressu ipso pri-
mam applica ad alam hostium dex-
tram et quantum potest aduersarii par-
tem dextram pellere et circumue-
ltere tuam autem aliam exercat
partem in qua deteriores bellato-
res habere te nosti a sinistra illi
us longissime sepa ne vel gla-
dijs inuadantur vel ad eam te la-
perueniant. **I**n hoc cauendum est
ne mimicorum cuneis transuersa

tua acies elidat hoc autē mo-
do vno casu vtilit pugnabit si
aduersari? de pte cornu inferi-
ore habuerit et tu longe forti-
ore finistru. Quarta depugna-
cio talis est cu ordinaueris aci-
em aut quadrigeros aut quige-
tos passus q ab hoste puenis
as no spante eo subito ambas
alas tuas incitare te conueit ut
ex vtraq; cornu impius hos bo-
stes vertas in fugam et celeru?
victoria consequeris h hoc gen-
ceraminis licet cito superet si ex-
citatos fortissimos q; pduce-
rit tamē piculosu est q; medi-
am acie sua q sic dicat nudaē co-
pellit et in duas ptes exercitu
separet et si pmo impetu victus
no fuerit inimic? habet occasio-
ne qua inuadat et diuersa co-
nua et mediam aciem destituta.
Quinta depugnatio est quae
te similis h hoc vnum ampli-
habet q; leuiore armatura et
sagittarijs an p ma arie ponit
ut illis thistatib; no possit irru-
pi na sic a dextro cornu suo illi
us de pte aggredit. Q; si fuga
re poterit statim vicit sin minus
media acies iphus no laborat
quia leui armatura sagittarijs
que defendetur. Sexta autē
depugnatio optima est prope
simul secunde qua utuntur qui
de numero suorum et virtute
diffidunt et si bene ordinaue-
rit quamuis cum paucioribus

semper victoriam consequuntur
nam cum instructa acies ad
hostes accedet dextram alam
tuam sinistre ale hostium iun-
ge et ibi p eqtes et pedites p-
batissimos et velocissimos icipe
pliu reliqua autē pte exercitus
tui longissime ab aduersoru a-
cie remoue et in directu porrige
q; virtute anq; finistru pte illi?
et a laterib; et a tergo cepis ce-
dere sine dubio vertis in fuga.
Aduersari? autem nec dextera
pte sua nec de media acie potest
suis laboratib; subuenire q; aci-
es tua extēditur et tota se por-
get in similitudine l littere lon-
gissime q; recedit ab hostib;
Quo gne i itinerib; colligitur

Capitulum

XXI

Sextima depugnatio
est que loci beneficio ab-
iuvatur dimicantes in ho-
quoq; et cu pauciorib; et cu mi-
n? fortib; poteris aduersarium
sustinere hoc est si montem aut
mare aut flumē aut locu aut ci-
uitatem aut paludes aut ab ru-
ta ab vna parte habeas ex qua
hostes non posse accedere reli-
quum exercitum tuum directa a-
cie ordines h nulla que munici-
onem non habet omnes equi-
tes et ferrentarios ponas tunc
securus pro tuo arbitrio cu hos-
te confligis quia ab vna parte
loci natura te muniet ab alia
duplex prope ponitur equitas

Illud tamen obseruandum est
quo nichil melius inuenitur ut
sine dextro cornu pugnare vo-
lueris ibi fortissimos ponas si-
ue de sinistro ibi strenuos collo-
ces siue in medio facere cuneos
volueris per quos hostium acies
rupas in cuneo efficacissimos
ordines bellatores victoria enim
per paucos fieri consuevit tamen est
ut etiam et dux sapientissimo in
hijis locis in quibus ratio et uti-
litas postulat ordinentur.

Viam abscedendi hostibus
bandam ut deleantur.

Ca^m XXII

Plerique rei militaris ig-
nari et pleniorē victori-
am credunt si aduersarios
aut locorum angustijs aut arma-
torum multitudine circumdederint
ut additum non inueniant ab-
cedendi sed clausis ex despectu
crescit audacia et cum spei nichil
est sumet et arma formido libe-
ter cupit commoueri qui sine dubio
scit se moriturum Ideoque scipio is
laudata sententia est qui dixit viam
hostibus qua fugerit munien-
dam nam cum abscedendi aditu
patefacto mentes omnium ad pre-
sentia terga consenserint multi-
more periculum trucidantur nec in-
sequentibus ullum periculum est
cum victi quibus defendi potue-
rant arma conuerterint hoc genere
quanto maior fuerit tanto facili-
us multitudo prosternitur neque

ibi conquerendus est numerus
ut animus semel territus non
tam tela hostium cupit declinare
quam vultum. Ceterum claudicet ex-
iguū numero et infirmi viribus
hoc ipso tamen sunt hostibus pares
quia despantes sciunt aliud si-
bi licere non posse sed vna saltem
victis nullam sperare salutem.

Qualiter ab hostibus reda-
datur si consilium displicet pugne

Capitulum XXIII

Ogestis omnibus quae ratio
militaris expimentis
et arte seruauit vnum
super est edocere quem admodum
recedatur ab hostibus nam disci-
pline bellice et exemplorum potius
non nunquam periculum imminere tes-
tantur Qui enim ante congressum
recedit ab acie suis fiduciam mi-
nuet et inimicis addit audacia
am verum quia hoc sepius eue-
nire necesse est quibus modis
fieri potest tute declarandum est Pri-
mum ut tui nesciant ideo te rece-
dere quia declinas imire conflictum
sed credant arte aliqua ideo se-
reuotat ut ad oportuniorē locum
inuitentur hostis facilius super-
tur aut forte insequentibus ad-
uersariis secreciores collocentur
in insidie nam ad fugam pati sunt
qui suum ducem sentiant despa-
re Illud quoque vitandum est ne hos-
tes te recedere sentiant et statim
irruant propterea plerique ad
pedites equites posuerunt ut

discurrētes aduersarios vidē nō
finerēt quēadmodum pedites
abscedebant. **I**tem p̄tūlati in
cipientes a p̄mis singulas aci
es subducebāt retroq; reuoca
bant in gradu suo manentibus
reliquis quos sensim postea ce
sim q; illis iūgebat quos sub
ducebat p̄mū. **A**liquāti explora
tis itineribus noctu cū exercitu re
cedebant vt hostes die orta cū
intellexissēt nō possēt cōphende
re p̄cedentes. **P**reterea leuis ā
matūia p̄mittebatur ad colles
ad quā totus subito reuocaret
exercitus. **E**t si hostes insequi
uoluissēt a leui armatūia q̄ an
te occupauerat locū additis e
quibus defendebat. **N**ichil enī
p̄iculosius estimāt q̄ incōsulte
insequētib; ab alijs qui ī sub
fessa fuerit vel qui ante se pau
rūt obseruet. Quo tēpore
inſidie debent collocari et quo
modo **Ca^m** **XXIII**

Necessario tamen āplior
securitas grauius solet
habere discrimē impa
tis cibū capientibus in itinē las
sis equos suos pascētib; ac
nichil tale supplicātib; supuen
tus assolet fieri q̄ a nobis vi
tandū est et hosti in h̄mōi ca
libus p̄nices inferēda hoc enī
casu oppressis nec virt⁹ potest
nec multitudo p̄desse quia in
acie publica uincēt pugna lic;
et tibi ars plurimū p̄fit tamen

ad defensionem suam potest ac
cusare fortunā. **Q**ui vero sup
uentum inſidias subleſſas pas
sus est culpam suam non potest
accusare quia hec vitare potuit
et per speculatores p̄de neos an
te cognoscere cum receditur ta
lis fraus fieri consuevit recto i
tinere pauci equites inſeātur
valida manus per alia occulta
mittitur loca vbi ad agmen im
micorum pucherint eq̄tes tēp
tant leuiter atque discedunt
ille credit quēq̄ inſidiarum fi
erat p̄terisse et si cura resoluit
ad negligēciā tūc illa man⁹ q̄
secreto fuerat destiata supueni
ēs opprimit ignoſcēs. **M**ulti cū
ab hoste discedūt super filuas
ituri sūt p̄mittūt q̄ abrupta
angusta occupant loca ne ibidē
paciuntur inſidias et rursum
post se precis arboribus vias
claudunt quas concedas vol
cant et aduersarijs facultatem
adimant persequendi et pene v
triq; parti in itinere subleſſas
cōmunis occasio est nam qui p̄
cedit oportunis vallibus vel fil
uosis montibus post se reliquit
inſidias in quas cum inciderit
inimic⁹ earrit ipe et adiuvat su
os. **Q**ui autē seq̄t aduersis sei
tis lōge an destinet expeditos
vt p̄cedentē aduersariū arceat
tūctū deceptū a frōte et a tēgo
cōcludat dormiētib; noctu ad
uersarijs et q̄ p̄cessit p̄t regredi

et qui sequitur quantumvis in-
sit potest superuenire per fraudem

In transgressionem fluminum qui
precedit illam partem temptat oppri-
mere que prima transierit dum
reliqui alueo supantur qui autem
sequitur festinato itinere illos
qui non poterunt transire turbat

De camelis et cathafractis
equitibus

Capitulum XXV

Camelos aliquate na-
toes apud veteres in a-
cie perducerunt et utilia
in africa vel ceteri mogetes ho-
die producant sed hoc genus
animalium et tolerare est sitim ap-
tum confusas edam in pulvere ven-
to vias absque errore dirigere me-
moratur. Ceterum preter noui-
tatem si absolis videatur inefficax
est bello. Cathafracti equites
propter munimina que egerunt vul-
neribus tunc sed propter impedi-
mentum et pondus armorum capi-
facile est ab hoste. Et sunt frequen-
ter obnoxii tam contra dis-
positos pedites quam contra equites in
certamine melior tamen est autem
legiones positi autem cum legionariis
mixti quam cominus hoc est
manu ad manum pugnat hostem
tunc aciem rumpunt

Quod quadrigis falcatis vel
elefantis in acie positus possit
resistit

Capitulum vicesimumsex-
tum

28
*
Quadrigas falcatas in
bello rex antiochus et me-
deses habuerunt que
ut primo magnum terrorem intule-
runt ita postmodum fuerunt deusu-
na difficile currus falcatus ple-
num semper inuenit campum et le-
ui impedimento detinet vnoque af-
flicto ac vulnerato equo decipit
Sed romanorum militum maxime
hac arte perierunt. ubi ad pu-
gnam ventum est repente toto ca-
po tribulos abiecerunt in quos
currentes quadrigae cum incidis-
sent delecte sunt. Tribulus autem
est ex quatuor palis confectum
propugnaculum. quod abiectis
tribus radijs instat et erecto qua-
to infestum est. Elephantes in
prelio magnitudine corporum
barritus horrore forme ipsius
nouitate homines equosque con-
turbant hos contra romanum
exercitum primus in lucania rex
pyrrhus eduxit. postea hannibal
in africa rex antiochus in
orientis iugurta in numida rex
etuosos habuerunt aduersus
quos diuersa resistendi genera
excogitauerunt armatorum. Tu-
rio in lucania gladio manu quam
perimistrum vocant vni abscidit
et bini cathafracti equi iunge-
bantur ad currum quibus misiden-
tes dinarii sarisas hoc est lon-
gissimos contra eos in elephantem
dirigebant nam muniti ferro
nec a sagittariis quam a elephantibus

vehabant belue ledebant et eo
 rum impetu equorum celeritate
 vitabant Alij contra eliphantes
 cathartactatas immiserunt
 ita vt in brachijs eorum vel cassi
 dibus vel humeris aculei inge
 tes ponerentur e ferro ne eleph
 as bellatorem contra se venien
 tem posset apprehendere preci
 pue cum velites antiqui aduer
 sus elephantes ordinauerunt
 velites autem iuvenes leui arma
 tura corpe alacri qui equis ope
 time missilia dirigebant hii e
 quis preteruntibus ad lacio
 res lanceas vel maiora spicula
 beluas occiderunt Sed crescen
 te audacia plures milites pite
 pila hoc est missilia cogerebant
 in elephantes eosque vulneri
 bus elidebant Illud additum est
 vt funditores cum fustibalis et
 fundis rotundis lapidibus desti
 natis illos per quos regebant
 tur elephantes cum ipsis artribus
 affligerent atque mactarent quo
 nichil tutius invenitur Prete
 rea venientibus beluis quasi
 irrupissent acie spaciū mili
 tes dabant que cum in agmen
 meum peruenissent circumfu
 sis undique armatorum globis
 cum magistris absque vulneri
 bus capiebantur ille contra car
 robalistas aliquanto maiores
 hec enim longius et vehemen
 tius spicula dirigunt superpo
 siti autem cum bonis equis

ordinati et cum subiectis telis
 accesserint bestie sagittis ba
 listarum transfiguntur laciis
 tam contra eas et firmius prefi
 gitur ferrum vt in magnis cor
 poribus maiora sint vulnera

Aduersus elephantes plu
 ra exempla et machinamenta e
 tulimus vt si quando necessitas pos
 tulerit sciatur que sit causa
 immamibus beluis opponenda

Quid fieri debeat si pars ex
 citus fugerit

Capitulum

XXVII

 ciendum vero est si ps
 exercitus fugerit et ps
 vicerit an in huius
 modi necessitate con
 sendat et an sibi possit iudica
 re victoriam Innumerabili
 bus hoc euenit bellis et pro su
 perioribus sunt habiti qui
 minime desperauerunt Nam
 in simili condicione fortior cre
 ditur quem aduersa non fran
 gunt prior ergo de ceteris hosti
 bus capiat spolia quod ipsi de
 bent colligat campum clamore
 ac buccinis exultare videantur
 ac fidu ita perterritos inimicos
 fiduciam geminauit quasi vi
 ctore in omni parte discesserunt

Quod si in aliquo casu o
 mnes in acie subdantur exerci
 tus perniciose clades tamen
 reparacionis fortuna multis
 non defuit et tunc optima me
 dicina querenda est in illo vero

sup erge
 ma pub
 gere vt
 lotu vel
 aus acc
 mento
 cini coll
 munitio
 fortissim
 os q; ser
 fusa acie
 sequen
 interdu
 solet m
 q; cum e
 midine
 amq; e
 superst
 rationil
 restau
 ui delect
 Q; amp
 occasio
 per occi
 dendo s
 nec opp
 feritate
 tes effe
 hunc v
 giet eu
 imida at
 bus vic
 Reg
 Capit
 E
 fiat ut

bus ergo prouidus sub ea cau-
tela publico debet Marte con-
flictere ut si quid per varietate bel-
lorum vel conditionis humane se-
cus acciderit absque graui detri-
mento liberet victos nam si vi-
cini colles fuerint si post terga
munitionis si cunctis abscedentibus
fortissimi quique restiterint si su-
osque seruabunt frequenter iam
fusa acies dispersos ac passim
sequentes reparatis viribus
interimunt nunquam epulantes
solet maius euenire discrimen
quam cum ex subita ferocia in for-
midine commutantur. Sed qui-
cumque euentus fuerit colligendi
superstitibus bello erigendi exhor-
tationibus congruis sed armis
restauracione refouendi tunc no-
ui delecti noua gerunt auxilia
Quod amplius prodest occupatis
ocasionibus in ipsos victores
per occultas insidias impetum fa-
cientes ac si audacia repanda
nec oportunitas desit non pro-
fuitate seruus et in cauidus me-
tes efforantur humane Si quis
hunc ultimam casum putat co-
gitet euentus omnium priorum inter-
imidia contra illo magis fuisse qui-
bus victoria debebatur

Regule bellorum generales

Capitulum XXVIII

Et quod tibi prodest aduer-
sario noceat quod illum
adiuuat tibi semper opor-
teat nunquam ergo ad illius arbi-

trium aliquid agere aliquid diffi-
mulare debemus sed id solum
agere quod nobis utile iudica-
mus. Contra te esse incipis si
imiteris quod ille fecit per se et rui-
sum quidquid per tua parte tem-
taueris contra illum erit si vo-
luerit imitari. Nunquam miles
in acie producendus est cuius an-
imam expimere non cepis. Melius
est aut inopia aut superuentibus
aut terrore hostem domare quam
prelio in quo amplius solet for-
tuna potius habere quam virtus.
Nulla consilia meliora sunt quam
illa que aduersarius ignorauerit
anquam facias. Octavo magis in
bello solet iuuare quam virtus. In
solicitandis suis et excipiendis
hostibus si cum fide veniat magis
fiducia est quia aduersarium magis
frangunt transire quam pempti.
Melius est post aciem plura ser-
uare prelia quam lacus militem
expargere. Difficile vincitur
qui vere potest de suis et aduersa-
rii copiis iudicare. Amplius
iuuat virtus quam multitudo pau-
cos namque viros natura precreat.
Bona institutione plures red-
dit industria Exercitus labore
proficit ocio consenscit. Nun-
quam ergo ad certamen publicum produ-
cas militem nisi cum videris spe-
tare victoriam Subita conteret
hostes vitata vilescunt. Qui
dispersis suis inconsulte sequitur
quam ipse acceperat aduersario

vult dare victoriam. **Q**ui fru-
mentum et necessaria non pre-
parat vincitur sine ferro. **Q**ui
multitudine et virtute proce-
dit quadrata dimicet fronte
qui primus est modus. **Q**ui
sinistram se habere nouit dexte-
ram alam hostis inuadat qui
est tercius modus. **Q**ui habet
exercitatus milites in v-
troque gradu vel cornu pari-
ter debet bellum incipere qui est
quartus modus. **Q**ui leuem
armaturam fortissimam regit
vtramque alam hostis inua-
dat ferretarijs ante adiem con-
stitutus qui est quintus mo-
dus. **Q**ui nec numero militum
nec virtute confidit si depug-
natus est dextera suam sinist-
ram alam hostium pulset reli-
quos suis porrectis in similitu-
dinem veru sextus est modus.
Qui pauciores infirmiores se
habere nouit septimo modo ex
vno latere aut montem aut ci-
uitatem aut flumen aliquem
debet habere subsidium. **Q**ui
confidit in equitatu apicea q-
uat equitibus et rem magis pre-
cedit gerat. **C**um explorator hos-
tium latenter erit in castris
omnes ad tentoria sua per bi-
em sedire iubeant. **E**t statim de-
prehendatur explorator cum consili-
um tuum agnoueris aduersarijs
proditum dispositionem tuam
mutare te conuenit. **Q**uid fieri

debeat tractato cum multis ve-
ro facturus sis cum paucissimis
ac fidelissimis vel ipse teum. **M**i-
lites timor et pena corrigit in-
sedibus in expeditione spes et
premia facient meliores. **N**o-
ni duces publico certamine nu-
quam nisi ex occasione aut nimia
necessitate confligunt. **M**agni
dispositio est hostem magis vi-
cere fame quam ferro. **D**e equi-
tatu sunt multa precepta sed cum
hec pars milicie vsu armorum
genere equorum nobilitate pro-
fecerit ex libris nichil ab intro-
colligendum comprehensum doctri-
na sufficit. **Q**uo genere depug-
natus sis nesciant hostes
ne aliquibus remedijs obistere
moleant. **D**igesta sunt imperator
inuitae que nobilissimi autores
diuersis probata temporibus
per experimentorum fidem memorie
perdidit. **V**t ad periciam sa-
gittandi quam in sermitate tu-
a per se imitantur ab equitan-
di scienciam vel decorem quam
humorum alancum nacio vel
let imitari si possit ad currendi
velocitatem quam saracenus
indusq; non equat ab armatu-
re exercitacionem cuius campi
doctores vel pro parte extra in-
tellexisse se gaudeant. **R**egula
preliandi primo vincendi arti-
ficio iugiter quantum virtute patet ac-
tue et dispositio mirabilis reipublice
imperatoris officium exhibeat.
Explicit lib. 3. In quibus et lib. 4.

Ciuitates natura a opere muni-
endas. Non directos sed an-
gulosos muros faciendos. Que
admodum murus et terra iungan-
tur ad gestus. De cataractis et
portis ne noceant ab ignibus.
De fossis faciendis. Resagit
tis hostium homines ledant in
muro. Quibus modis pruden-
ter sit ne fame paciantur obsessi.
Que spes pande pro defensi-
one murorum. Quid faciendum
sit si neruorum defuerit copia.
Quid faciendum sit si aque in-
opiam paciantur obsessi. Si
sal defuerit. Quid faciendum
cum primo impetu venit ad mu-
ros. Enumeratio machinarum
quibus muri oppugnantur. De
ariete falce testudine. De vi-
neis de pluteis de aggere. De
musculis. De curribus de am-
bulatores. Quemadmodum tur-
ris deambulatoria possit ascendi.
Quemadmodum altitudo mu-
ris addatur. Quo pacto suffo-
diatur terra ut machina nocere
non possit. De scalis sambuca-
epostera et tollenone. De ba-
listis onagris scorpionibus
archobalistis fustibalis fudis
per que tormenta defenditur mu-
rus. Aduersum arietes pro-
sunt culciatæ laquei lupi colupne
grauiores. De ammalis per quas
aut muris defoditur aut ciui-
tas penetret. Quid facere de-
beant opidani si hostes irrup-

int ciuitatem. Que sit adhis-
benda cautela ne hostes furtim
occupent murum. Quando oppida-
nis inferatur infidie. Quid fa-
ciant obsidentes ne ab opida-
nis paciantur infidias. Quo
genere tormentorum defendatur
ciuitas. Quemadmodum colligant
ad scalas vel machinas facien-
das. Precepta belli naualis quæ
tunc. Nomina iudicii quæ preest
classi. Unde appellentur liburne.
Qua diligencia fabricentur li-
burne. Qua obseruatione sit
cedenda materies. Quo mense
cedende sint triabes. De modo
liburnarum. Nomina ventorum.
Quibus mensibus tutius na-
uiget. Quemadmodum tempe-
statum obseruanda sint signa.
De pronosticis. De estuariis
hoc est de reumate. De locorum
noticia siue de remigibus. De
telis tormentis quæ naualibus.
Quemadmodum naualis belli
collocentur infidie. Quid fiat cum
aperto mare bellum nauale com-
mittitur.

Incipit liber quartus
Grestam multa quæ
hominum in initio
seculi vitam a comu-
nione murorum ani-
malium vel ferarum verbum con-
stitutio prima describit. In his
nomen rei publice repperit com-
munis utilitas. Deo potentissi-
me nationes ac principes associati.